

<https://doi.org/10.62837/2025.3.316>

AYGÜL EYYUBOVA

ADU

E – mail:aygul-1991@list.ru

TƏDRİSDƏ OXU TƏLİMİNDƏ İNTERAKTİVLİK PRİNSİPİNİN TƏTBİQİ VƏ LEKSİK VAHİDLƏRİN MƏNİMSƏNİLMƏSİ YOLLARI.

Açar sözlər: *təlim, tədris metodu, təhsil strategiyaları, diskussiya, interaktivlik prinsipi.*

Ключевые слова: *обучение, метод обучения, образовательные стратегии, дискуссия, принцип интерактивности.*

Key words: *training, teaching method, educational strategies, discussion, interactivity principle.*

Xarici dil tədrisinin orta və yuxarı mərhələlərində tələbələrə mətn əsasında təşkil edilmiş diskursiyalara cəlb etməklə onlarda oxu vərdişləri ilə bərabər şifahi nitq, daha dəqiq desək, danışiq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi üçün müvafiq şəraiti yaratmış və beləliklə, interaktiv təlim prinsiplərinə riayət etmiş oluruq. Lakin, onu da demək lazımdır ki, bu növ tapşırıqla və ümumilikdə, bu istiqamətdə aparılan işə yüksək qiymət verən tədqiqatçı alimlərin bəziləri tələbələrə oxu vərdişlərinin deyil, daha çox danışiq vərdişlərinin aşılmasının baş verdiyini sübut etməyə çalışır [1, s.6-11].

Mətn əsasında təşkil edilmiş, müzakirə xarakterli fəaliyyət növləri bilavasitə oxu ilə bağlı olduğundan, bu istiqamətdə tapşırıqların oxu təlimi prosesində yerinə yetirilməsi tələbələrdə, xüsusilə də dil fakültəsi tələbələrində oxu vərdişlərinin tələb edilən səviyyədə inkişaf etdirilməsini təmin edir. Biz oxunun kommunikativ yönümlü təliminə interaktiv xarakterli tapşırıqların daxil edilməsini zəruri hesab edirik.

Məlum olduğu kimi, kommunikativ təlimi təşkil edən əsas prinsiplərdən biri məhz interaktivlik prinsipidir. Hər hansı xarici dilin, xüsusilə də global miqyasda əsas ünsiyyət dili statusu əldə etmiş ingilis dilinin öyrədib-öyrənilməsində əsas məqsəd həmin dildən kommunikativ məqsədlərdə istifadə etmək qabiliyyətinə yiyələnməkdən ibarətdir [1, s.6-11].

Dilin aspektləri olan leksika, qrammatika, fonetika, eləcə də əsas nitq fəaliyyət növləri olan şifahi nitq, eşidib-anlama, yazı və oxunun öyrənilməsi özü-özlüyündə bir məqsəd kimi çıxış edə bilməz. Lakin, dilin aspektlərinə və nitq vərdişlərinə yiyələnmədən həmin dildən kommunikativ məqsədlərlə adekvat şəkildə istifadə etmək qabiliyyətinə yiyələnmək qeyri-mümkündür.

Dilin aspektlərinə gəldikdə, burada leksikanın tədrisinin rolu danışılmazdır. Oxunun təlimindən danışarkən burada mübahisəli mövqe və ideyaların

mövcudluğunu qeyd etmək lazımdır. Tədqiqatçılar həm ana, həm də xarici dildə oxunun təlimində lüğətin əhəmiyyətini vurğulayaraq mətnin məzmununun başa düşülməsi üçün semantik əlaqələrin sintaktik əlaqələrilə müqayisədə vacib olduğunu qeyd edirlər. Oxu prosesini əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirən amillərdən biri tələbələr tərəfindən dilin lüğətinin lazımi səviyyədə mənimsənilməməsidir. Tələbələrdə lüğət ehtiyatının məhdudluğu oxu prosesində çətinlik və problemlərə səbəb olur [2, s.87].

Məlum olduğu kimi, xarici dil öyrənən tələbələr lüğət vahidlərini iki əsas məqsədlərlə mənimsəməlidirlər: produktiv məqsədlə və reseptiv məqsədlə. Leksik vahidləri reseptiv məqsədlərlə öyrənən tələbələrin qarşısında duran məqsəd oxuduqları mətnləri və yaxud eşidilən nitqi başa düşməkdirsə, produktiv məqsədlə xarici dil sözlərini mənimsəyən tələbələrin qarşısında olan məqsəd mənimsənilmiş leksik vahidlərdən yaradıcı nitq prosesində istifadə etməkdən ibarətdir. Leksik vahidlərin mənimsənilməsində əsas məqsəd onlardan kommunikativ məqsədlərlə istifadə etməkdir. Eyni zamanda, hər bir söz həm semantik, həm də qrammatik mənaya malikdir. Məsələn, “hope”, “speak” və “softly” sözlərini gətirmək olar. Belə ki, “hope” sözünün semantik mənası “ümid”dir. Həmin sözün qrammatik mənasından danışarkən, onun qrammatik xüsusiyyətlərini məsələn, onun isim olduğunu göstərmək lazımdır.

Eyniliklə, “speak” və “softly” sözlərinin mənalarından danışarkən onların “danışmaq” və “mülayim” semantik mənaları ilə yanaşı, müvafiq olaraq, onların feil və zərf olduqlarını, yəni, daşdıqları qrammatik mənalarını da göstərmək lazımdır. Eyni zamanda oxu təlimi prosesində aşağı kurs tələbələrini əsas mənaları məhz qrammatik mənaya olan, funksional, yəni dildə müxtəlif funksiyaları yerinə yetirən sözlər haqqında məlumatlandırmaq lazımdır. Bu qrupa köməkçi feillərin, artikkelərin, bağlayıcıların, sözönlərinin daxil olduğunu tələbələrə məlumat vermək lazımdır. Mətnin məzmununu adekvat şəkildə qavramaq və qrammatik cəhətdən düzgün danışmaq üçün dili öyrənən tələbə dildə müvafiq funksiyaları yerinə yetirən “köməkçi” sözləri bilməlidir.

Oxu prosesində diqqət mərkəzində olan əsas məsələ - mənaya daşıyan sözlərin kontekstual mənalarının tapılması yalnız reseptiv vərdişlərin inkişaf etdirilməsi məqsədini daşıyır. Lakin tədqiqatçıların fikrincə, sözlərin reseptiv və produktiv məqsədlərlə mənimsənilməsi arasında olan fərqləri müəyyənləşdirmək heç də asan deyil. Belə ki, bəzi tələbələr oxu təlimi prosesində mənimsəyən söz və söz birləşmələrini sonra nitq prosesində istifadə edir, bəziləri isə həm sözləri yalnız reseptiv səviyyədə mənimsəmiş olur və onlardan nitqlərində istifadə etmir [2, s.105].

Beləliklə, oxu tələbələrin produktiv lüğətinin zənginləşdirilməsi üçün müvafiq şəraiti yaradır. Müəllimin vəzifəsi isə əsas mənaya daşıyan, gələcəkdə kommunikasiya prosesində yaradıcı şəkildə istifadə edilməsi üçün vacib olan “açar” sözlərin, tələbələrin diqqətini cəlb edərək onlara xüsusi əhəmiyyət verilməsini tövsiyə etməkdir.

Xarici dil tədrisinin digər sahələrində olduğu kimi, lüğətin öyrədilməsində də əsas məqsəd “nəyi” və “necə” öyrətməkdir. Mənimsənilməli olan lüğət vahidlərinin müəyyənləşdirilməsi onların reseptiv və yaxud produktiv məqsədlərlə tədris edilməsindən bilavasitə asılıdır. Produktiv istifadə məqsədi ilə mənimsənilməli olan sözlər iki əsas kriteriyaya əsaslanaraq seçilməlidir. Onlardan birincisi işlədilmə tezliyi göstəricisi, ikincisi isə çətinlik göstəricisidir.

İşlədilmə tezliyi göstəricisini müəyyənləşdirmək məqsədilə xüsusi lüğət və soraq kitabçalarına müraciət etmək lazımdır [3, s.34]. Lakin bu cür mənbələrə müraciət etməklə problemlərin həllini təmin etmək mümkün deyil. Bu cür soraq kitabçaları bu və ya digər təlim situasiyasında mənimsənilməli olan leksik vahidlərin seçilməsi prosesində müəllim və tələbələrə istiqamətləndirmək məqsədilə, bir növ bələdçi kimi istifadə edilə bilər. Qeyd edildiyi kimi, müzakirə obyektinə olan ikinci amil leksik vahidlərin çətinlik göstəricisidir. Adətən dil materiallarının təqdim edilməsi və mənimsənilməsindən danışarkən asandan çətinə, sadədən mürəkkəbə doğru irəliləmək tövsiyə edilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, lüğət vahidlərinin mənimsənilməsinin çətinlik dərəcəsini müəyyənləşdirərkən, adətən həmin prosesə tələb edilən vaxt müddətini əsas tuturlar. Eyni zamanda, problemi araşdıran müəlliflərin fikrincə, “çətinlik” meyarının kifayət qədər etibarlı və inandırıcı olması məsələsi birmənalı şəkildə qəbul edilmir və mübahisələrə səbəb olur. “Qəti absolyut” çətinlik mövcud deyil, “çətinlik” məfhumunun əsasında duran səbəblər fonologiya, morfolojiya, sintaksis, leksika və s. ilə əlaqədar ola bilər. Onu da demək lazımdır ki, bir qrup tələbələrin çətin hesab etdikləri dil və nitq vahidləri, başqa tələbələr üçün heç bir çətinlik törətməyə bilər. Oxu prosesində çətinliklərə səbəb olan əsas amillərdən biri ana dilinin mənfi təsiridir. Təcrübənin göstərdiyi və tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, çox vaxt həm semantik, həm də qrammatik mənası baxımından kifayət qədər mürəkkəb olan və tələbələr üçün çətin olan, işlədilmə tezliyi göstəricisi kifayət qədər yüksək olan sözləri aşağı kurslarda tələbələr tərəfindən mənimsənilməli olurlar. Məsələn olaraq forma baxımından sadə olan və tez-tez işlənən sözlər “make” və “do” Azərbaycan dilində bir sözlə “etmək” kimi tərcümə edilir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, ilk baxışdan kifayət qədər sadə olan və müvafiq olaraq, tələbələrə asan olmalı olan bu cütlük əslində çətinliklərə və çoxsaylı səhvlərə səbəb olur [4, s.3-12]. Hətta yuxarı kurs tələbələrə “do” və “make” feilləri istifadə etməkdə çətinlik çəkir.

Azərbaycanlı tələbələrin etdiyi tipik səhvlərdən danışarkən aşağıdakı cümlələri misal gətirmək olar:

He explained the financial arrangements he had done (had made).

He did (made) his way unsteadily back to his small flat in George Square.

Problemi tədqiq edən müəlliflərin fikrincə, sözlərin seçilməsində aparıcı meyar onların semantik baxımdan əhəmiyyətli olmasıdır [5, s.43]. Məhz semantik cəhətdən əhəmiyyətli olan sözlərin mənimsənilməsi oxu prosesində məzmunun, əsas ideyanın tələbələr tərəfindən anlaşılmasını təmin edir. Semantik əhəmiyyəti daha yüksək olan

leksik vahidlər daha tez və asan mənimsənilir. Məsələn, “taboo words” yəni qadağan olmuş sözləri götürmək olar: bu cür sözlər asanlıqla dilöyrənənlər tərəfindən mənimsənilir [7, s.28].

Mənimsənilməli olan sözlərin seçilməsi zamanı semantik cəhətdən əhəmiyyətli olan sözlərə üstünlük verilməlidir. Burada söhbət qadağa olan sözlər deyil, tələbələr üçün əhəmiyyətli olan sözlərdən getməlidir. Məhz tələbələrin ehtiyacı və tələbatları, onların marağı səviyyəsinə uyğun olan sözlərə üstünlük verilməsi prinsipi mənimsənilməli olan sözlərin seçilməsində əsas meyar kimi götürülməlidir.

Oxunun təlimi prosesində mənimsənilməli olan sözlər əsasən seçilmiş mətnlərdə olan “açar” sözlərdir. Lakin mətnlərin tələbələrin tələbat, ehtiyac və maraqları prinsipinin əsasında seçilməsindən, həmin mətnlərdə olan əsas leksik vahidlərin onlar üçün vacib və əhəmiyyətli olduğu güman edilir. Bu da oxu təlimi prosesində mənimsənilməli olan sözlərin seçilməsi prosesinin müəyyən dərəcədə intuitiv xarakterli və qeyri-obyektiv olmasını şərtləndirir. Lakin, bu prosesin subyektiv xarakter daşdığına baxmayaraq, kifayət qədər səmərəli nəticələrin əldə edilməsi üçün imkan yaradır. Yuxarı kurslarda təhsil alan müəyyən bilik və bacarıqlara yiyələnmiş tələbələrə gəldikdə, mətndə olan hansı sözlərin onlar üçün naməlum olmasını müəyyənləşdirmək heç də asan məsələ deyil. Tələbələrin səviyyələri müxtəlif olan qruplarda müəllim onlara mətndəki olan bilmədikləri sözlərin altından xətt çəkməyi tapşırır. Onu da xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, deyilənlər yalnız mətndə olan açar söz və ifadələrə aid edilə bilər. Bu yolla tələbələr üçün hansı sözlərin naməlum olduğunu müəyyənləşdirən müəllim, yeni leksik vahidlərin hansı yolla onlara öyrədilməsi məsələsini həll etməlidir. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, oxu prosesində yeni sözlər öyrədilməli deyil, onlar öyrənilməli, mənimsənilməlidir. Daha dəqiq desək, yeni leksik vahidlər tələbələrə təqdim edilməli, onlar isə həmin leksik vahidləri mənimsənməlidirlər. Müəllimin vəzifəsi yeni sözlərin hansı yollarla tələbələrə təqdim edilməsini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Xarici dil tədrisinin mərhələsindən asılı olaraq, yeni lüğət vahidlərinin tələbələrə təqdim edilməsi yolları fərqli olmalıdır. Tələbənin bilik səviyyəsinin nəzərə alınması təlim prosesinin səmərəliliyini şərtləndirən əsas amillərdəndir.

Belə ki, aşağı mərhələdə bilik səviyyələri hələ də aşağı olan və söz ehtiyatları məhdud olan tələbələrə yeni sözləri təqdim edərkən aşağıdakı üsullardan istifadə etmək tövsiyə edilib:

1. Mətnə hər hansı sözün tələbələr üçün naməlum olduğunu bilən müəllim həmin sözün heç bir çətinlik olmadan izah oluna bildiyi aşağıdakı üsuldən istifadə edir:

S₁ – What does “force” mean? – S₂ – Strength, effort

S₁ – What is “handkerchief”? – S₂ – Square cotton carried in the pocket or bag for wiping nose.

Nəzərə almaq lazımdır ki, burada suallar müəllim tərəfindən deyil, tələbə tərəfindən verilir. Suala cavab verən tələbə çətinlik çəkərsə qrup yoldaşları və yaxud müəllim ona kömək edirlər.

2. Oxu təlimi prosesinin tədrisin ilkin mərhələsində baş verdiyi halda jestlərdən, mimikadan, ingilislərin “body language” adlandırdıqları vasitələrdən istifadə edilməsi tövsiyə edilir:

a. *What does “ceiling” mean in the sentence spacious?*

b. *What is*

His room, in the guest wing, was spacious, with a high ceiling.

a. *Making an appropriate gesture, pointing to the ceiling the teacher says: “This is a ceiling”*

b. *Making an appropriate gesture, as if trying to embrace something that can’t be embraced, the teacher says: “Our room is spacious”.*

3. Oxu üçün nəzərdə tutulmuş mətdə olan açar sözlərinin bəzilərinin mənalari onlara sinonim və antonim olan və tələbələr tərəfindən artıq mənimsənilmiş olan sözlərin təqdim edilməsi vasitəsilə çatdırıla bilər:

S: *What is an aged person?*

T: *A person who is old.*

4. Konkret məna daşımayan, abstrakt sözlərin mənalarının izah edilməsi kontekst vasitəsilə, yəni cümlə daxilində onların təqdim edilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər. Bu yolla adətən sözün kontekstual mənası, yəni müəyyən kontekst daxilində olan mənası mənimsənilir. Burada müəllim cümlələrin seçilməsinə diqqətlə yanaşmalı, yeni sözün kontekstdə daşdığı mənanın ikinci dərəcəli mənalari deyil, məhz əsas mənalarının təqdim edilməsindən əmin olmalıdır. Xüsusilə də bu ingilis dilinə xas olan çoxmənalı sözlərə aid edilməlidir:

S: *What does the word “distant” mean in the sentence. “The conversation was civilised and polite, but distant?”*

T: *The conversation is distant when everybody trying to avoid familiarity.*

5. Tədrisin aşağı pilləsində olan tələbələrlə işləyərkən, çox vaxt yeni sözlərin mənalarının lüğətdə olan izahatlarını təqdim etməklə, mətdə olan açar sözlərin mənalarını onlara çatdırmaq və həmin sözlərin tələbələr tərəfindən mənimsənilməsini təmin etmək mümkündür:

S: *What does “magnificent” mean?*

T: *Splended, statety, excellent, fine.*

6. Oxu materiallarının adekvat şəkildə qavranılması məqsədilə müəllim tələbəni naməlum leksik vahidlərin mənalarının semantik kontekst və qrammatik strukturlar vasitəsilə dərk etmək istiqamətində yönəltməlidir:

S: a) *What does the word “delight” mean in the sentence “The face shone with a kind of peaceful delight?”*

b) *What does the word “peaceful” mean in the same sentence?*

T: a) *What kind of word is “delight”? Tell me what kind of word it is by looking at its position in the sentences.*

b) *What kind of word is “peaceful”? Tell me what kind of word it is by looking at its position in the sentence and its suffix what does the “ful” ending on words mean?*

Oxunun təlimi prosesində yeni sözlərin tələbələr tərəfindən başa düşülməsi və mənimsənilməsi məsələsini araşdırarkən burada tərcümənin rolu və yerini, onun kəsb etdiyi əhəmiyyəti xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Eyni zamanda tərcümədən istifadə etmə probleminin mübahisəli olduğunu, metodist-alim, tədqiqatçılar və dili tədris edən müəllimlər tərəfindən birmənalı qaydada qəbul edilmir. Oxu zamanı naməlum sözlərin mənalarının açılmasının ən cəld və eyni zamanda ən sadə yolu tərcümədən, yəni lüğət vasitəsilə tələbələrin ana dilində olan ekvivalentlərinin tapılmasıdır.

Xarici dilin tədrisində tərcümənin qətiyyətlə əleyhinə çıxan tədqiqatçı alimlərlə bərabər tərcüməni dəstəkləyən, onun xüsusi rolu və əhəmiyyətini qeyd edən mütəxəssislərin də sayı az deyil. Dillərin tədrisində tərcümə probleminə daha yaradıcılar tərcümənin əhəmiyyətini danılmaz hesab edir, tərcümədən yerində və zamanında istifadə etməyi və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasını tövsiyə edir [6, s.23].

Tədrisin ilkin mərhələsində ayrı-ayrı sözlərin, adətən mətnə olan açar sözlərin mənalarının ikidilli lüğət vasitəsilə tapılması tövsiyə edilə bilər. Tədrisin orta və yuxarı mərhələsində tərcüməyə fəvqəladə hallarda müraciət edilməli, sözlərin mənaları əsasən kontekst vasitəsilə tapılmalıdır. Tədqiqat müəllifləri qeyd edirlər ki, ana dillərində ekvivalentləri olmayan hər hansı yeni məfhumları bildirən sözlərin məhz kontekst daxilində mənimsənilməsi mümkündür. Bəzi müəlliflər qeyd edirlər ki, probektiv məqsədlərdə, yəni yaradıcı nitq prosesində istifadə edilməli olan sözlər xüsusilə şəkildə göstərilməlidir. Məsələn, tanınmış Cambridge University Press nəşriyyatının buraxdığı Cambridge English Readers seriyasının kitablarında oxucular tərəfindən mənimsənilməli olan əsas sözlər “Glossary” (Lüğət) başlığı altında verilir. Burada verilən sözlərin əsasən reseptiv səviyyədə, yəni mətni anlamaq məqsədilə mənimsənilməsi nəzərdə tutulur. Məsələn yazıçı Alan Maley’in “He Knows Too Much” kitabının “Glossary” hissəsində aşağıdakı leksik vahidlər təqdim edilir:

1. *Chowkidar: night watchman*
2. *baronet: the head of a noble family An aristocrat*
3. *high table: where teachers and professors eat at school or university*
4. *the City: the City of London. A way of referring to the financial (district) centre of London*

5. *dowry: the money and goods which the bride’s family has to pay to the groom’s family when their daughter marries*

1. *The Chowkidar opened the gate and the car sud gratefully into the cool shade of the porch.*

2. *He was the son of a baronet, had been educated at Eton and Frinity College, Cambridge.*

3. *Dick called the Steward's office and booked himself for dinner at High Table the next day.*

4. *He learned that John Vergheze had taken up a job as a trainee at a wellknown bank in the city.*

5. *Then she began to tell him about her own marriage: the way she had been "advertised" in the "brides" column of the newspaper, then "inspected" by the boy's family; how the dowry had been agreed, and how, finally, she had married Giritjan and moved to Udipi to live with his family.*

Lüğətlərin oxu üçün kitablara daxil edilməsi əsas məna daşıyan "Açar" sözləri tələbələrin diqqətinə təqdim etməklə onların mənimsənilməsini təmin etmək və beləliklə, məzmunun tələbələr tərəfindən adekvat şəkildə qavranılmasını təmin etməkdir. "Glossary" başlığı altında verilən bu cür əlavələr kitabın oxunulmasını əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırır və oxu təlimi prosesini daha səmərəli şəkildə təşkil etməyə imkan verir. Onu da qeyd edim ki, müəllif tərəfindən verilən izahatların auditoriya şəraitində, dərstdə oxunulması tövsiyə edilmir, həmin lüğət vahidləri ilə tanışlıq oxucuların ixtiyarına verilir və dərstdənkənar şəraitdə baş verir. Xüsusən çətin olan sözlərin təqdim edilməsi dərstdə baş verə bilər. Bu siyahıya aşağıdakılar daxil edilə bilər:

1. Müxtəlif dillərdə fərqli şəkildə şərh edilən sözlər. Məsələn, "ambitious" sözünü misal deyim. İngilis dilində olduqca müsbət mənaya malik olan bu söz bir çox dillərdə mənfi məna daşıyan və yaxud mənfi məna çalarlarına malikdir. Məsələn, həmin sözün rus dilinə olan ekvivalenti «амбициозный» izzət-nəfsli, lovğa, təkəbbürlü mənasını daşıyır.

2. Ekvivalent olan, lakin mənaları fərqli olan sözlər. Misal olaraq amerikalıların "second floor" söz birləşməsini gətirmək olar. Başqa dillərdə bu əslində "first floor" deməkdir. Hər iki halda söhbət Azərbaycan dilində "ikinci mərtəbə" adlandırılan məfhumdan gedir.

3. Yeni, əvvəllər mövcud olmayan, məfhumları və ana dilində ekvivalentləri olmayan sözlər (jay walking-walking in or across road without regard for traffic). İngilis dilinin azərbaycanlı tələbələrinə tədrisindən danışarkən, son illər ərzində ingilis sözləri "curriculum, test, syllabus" demək olar ki, heç bir dəyişikliklər etmədən dilimizə daxil edilir. Bu gün "kurikulum, test, sillabus" sözləri artıq təhsil sahəsində çalışan mütəxəssislər və tələbələr tərəfindən istifadə edilən sözlər siyahısına daxildir. Ümumiyyətlə, oxu təlimi prosesində sözlər haqqında danışmaq cəhətlərinin qarşısı alınmalı və burada leksik vahidlərin müəyyən məqsədlə mənimsənilməsi, sözlərin öyrənilməsinin bir məqsəd kimi irəli sürülməməsi nəzərə alınmalıdır. Həll edilməli olan daha bir problem bir dərs ərzində tələbələr tərəfindən reseptiv məqsədlərlə mənimsənilməli olan sözlərin sayıdır. Oxu problemini araşdıran tədqiqatçılar tələbələr tərəfindən hər dərstdə orta hesabla 20-30 sözün

mənimsənilməsindən gedə bilər. Lakin ilk növbədə tələbələrdə oxu prosesində yeni sözlərin mənimsənilməsi istiqamətində maraq, motivasiya yaratmaq lazımdır.

Oxu prosesində tələbələrdə lüğət ehtiyatlarının zənginləşdirilməsi məsələsinin vacibliyinə baxmayaraq, burada sözlərin mənimsənilməsi məqsəd yox, bir vasitədir. Ən vacibi isə anlama məqsədilə verilən suallar və onların cavablandırılmasıdır. Qeyd olunduğu kimi, mətnlə tanışlıqdan əvvəl verilən suallar tələbələrin diqqətini mətndə olan vacib problem və məsələlərə yönəltməlidir. Burada verilən suallar mətnə olan məzmunla əlaqəli olmalıdır. Bu mərhələdə, tələbələrə ingilisdilli mədəniyyətdə mövcud olan qayda və normalar, müxtəlif məsələlərə dair münasibətlər haqqında fikir və rəylərini bildirmək təklif edilir. İngilisdilli mədəniyyət dedikdə, yalnız ingilislərin mədəniyyəti deyil, həm də amerikalıların və Britaniyada yaşayan digər yerli xalqların mədəniyyəti nəzərdə tutulur. Güman edilir ki, naməlum olan leksik vahidlər deyil, məhz kulturoloji xarakterli məlumatların tələbələrdə olmaması çox vaxt oxu prosesində problem və çətinliklərə səbəb olur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, verilən sualların heç də hamısı dərstdə cavablandırılmamalı, əksər sualların cavablarını tələbələr dərstdə deyil, auditoriyadankənar şəraitdə, müstəqil şəkildə araşdırmalar apararaq tapmalıdır. Sualların formal cəhətdən qurulması tələbələrə imtahan zamanı verilən testlərin formal cəhətdən necə qurulmasından bilavasitə asılıdır. Məlum olduğu kimi, Avropa Təhsil Sisteminə inteqrasiya prosesində olan Azərbaycanda imtahanlar test üsulu ilə qəbul edilir. Tədris prosesində, o cümlədən oxunun təlimi prosesində tələbələri müəyyən formatda keçirilən testlərə hazırlamaq proqram tərtibatçıları, dərslük müəllifləri və xarici dili tədris edən müəllimlər qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Dərslərdə və dərsləndənərkən şəraitdə tələbələrin yerinə yetirdiyi tapşırıqların həmin formatda onlara təqdim edilməsi olduqca vacib olan bir məsələlərdən biridir. Oxunun təlimi prosesində tələbələrin mövqe və münasibətlərini bildirməklə əlaqəli mövzular əsasında inşaların yazılması tövsiyə edilir. Oxunun təlimi prosesində tələbələrin mövqe və münasibətlərini bildirməklə əlaqəli mövzular əsasında inşaların yazılması tövsiyə edilir. İngilis dili tədrisinin orta və yuxarı mərhələlərində tələbələrə oxuduqları materiallar ilə əlaqədar olaraq xülasə, qısa şərh, ifadə, mətnə olan məlumat və hadisələrin qısa təhlili ilə bağlı yazılı tapşırıqların yerinə yetirilməsi kommunikativ təlim prinsiplərindən ən vacibi olan interaktivlik prinsipinə tamamilə uyğundur. Tələbələrə üsul seçimində müəyyən müstəqilliyin verilməsində əsas məqsəd onlarda oxunulan mətnin və yaxud kitabın məzmununa maraq oyatmaq, onları oxu ilə bağlı olan və oxu prosesini səmərəliləşdirən müxtəlif fəaliyyət növlərinə cəlb etmək, onlarda rast gəldikləri problem və çətinliklərə baxmayaraq oxunu davam etdirmək həvəsini yaratmaqdan ibarətdir. Tələbələri düzgün istiqamətləndirmək, onları mətnin məzmununu adekvat şəkildə başa düşmək üçün hansı üsullardan istifadə etmək haqqında məlumatlandırmaq və bu məqsədə nail olmaq üçün yerinə yetirilməsi tövsiyə edilən çalışmalar və tapşırıqlar onlara təqdim edilməlidir. Lakin, tələbəyönümlülük prinsipinə riayət edərək, onlara

müstəqillik verilməli və əslində oxu vərdişləri tələbələrə aşılammamalıdır, tələbələr zəruri olan vərdiş və bacarıqlara yiyələnmişdirlər. Belə ki, naməlum olan sözlərin mənalарının öyrənilməsinə gəldikdə, tələbə mətni təkrar olaraq oxumalı və hansı sözlərin vacib olduğu, hansıların isə məzmunun başa düşülməsi üçün o qədər də əhəmiyyətli olmadığını tələbənin özü müəyyənləşdirməlidir. Çox vaxt oxu prosesində tələbələr onlara tanış olmayan, bilmədikləri sözləri ucadan oxumasa da, tələbələrin bu üsula üstünlük verdiyi halda, müəllim tərəfindən heç bir etiraz edilməməlidir. Müəllim tələbələri mövcud oxu strategiyaları haqqında məlumatlandırmalı, onları bir növ “silahlandırmalıdır”. Həm də müəllim tələbələrə başa salmalıdır ki, oxu təlimi zamanı əsas vəzifə və məqsəd sözlərin semantik və qrammatik mənalарının öyrənilməsi deyil, oxu vərdişlərinin günün tələblərinə uyğun olan səviyyədə inkişaf etdirilməsidir. Sözlərin mənimsənilməsi isə burada bir vasitədir. Oxunun təlimi prosesində yerinə yetirilən tapşırıqların əsas məqsədi həmin prosesin səmərəliləşdirilməsi və daha yüksək nəticələrin əldə edilməsidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ağazadə N.A. Xarici dillərin tədrisi metodikası və dilçilik. Bakı, 1974, s. 6-11
2. Barsuk R.Y. Azərbaycan məktəblərində xarici dil tədrisinin bəzi problemləri. Bakı, Maarif, 1967, 115 s.
3. Əhmədov B. Fəndaxili və fənlərarası əlaqə probleminə dair // Azərbaycan məktəbi, 1973, №1, s.34.
4. Yunusov D. Müasir ingilis dilində feillərin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin bəzi məsələləri // Elmi xəbərlər. Bakı, ADU, 2011, №3, s.3-12
5. Артемов В.А. Вербальное поведение и речевой поступок / Речевая ситуативность в преподавании иностранных языков в специальном языковом вузе. М., 1973, с. 28-46.
6. Anderson J. Selecting a Suitable Reader | Procedures for Teachers to Assess Language Difficulty, RELS Journal 2, December, 1971, №2, p.35-42.
7. Ur P. A course in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 375 p.

Eyyubova .A

Application of the principle of interactivity in reading instruction and ways of mastering lexical units in education (Summary)

The instillation of reading skills in students in the foreign language being taught remains one of the most important and still not adequately resolved problems of modern methodology. When talking about the instillation of speech skills in the specialized language of junior students of language faculties, it is necessary to note the special importance of instilling reading skills in students at this stage of education. The effective instillation of reading skills in a foreign language should

occur not in isolation, but in an integrative manner, that is, in connection with other types of activities, such as oral speech, listening comprehension and writing skills.

When implementing reading instruction in English, special attention should be paid to the implementation of activities aimed at improving grammatical skills and enriching students' lexical resources. In order to organize the reading process effectively, it is very important to provide students with tasks that reflect the interactive nature of reading and provide them with the required level of reading strategies. One of the main goals of teaching reading in a foreign language is to develop students' critical thinking in the language being taught, to develop their ability to approach the text creatively, and to express their opinions and positions, as well as their attitudes to the information, facts, and events reflected in the text, in a well-founded manner.

Эюбова .А

**Применение принципа интерактивности в обучении чтению
и способы усвоения лексических единиц в образовании
(Резюме)**

Привитие навыков чтения у студентов на изучаемом иностранном языке остается одной из важнейших и до сих пор недостаточно решенных проблем современной методики. Говоря о привитии речевых навыков на специализированном языке у студентов младших курсов языковых факультетов, необходимо отметить особую значимость привития навыков чтения у студентов на этом этапе обучения. Эффективное привитие навыков чтения на иностранном языке должно происходить не изолированно, а интегративно, то есть во взаимосвязи с другими видами деятельности, такими как устная речь, аудирование и письмо. При реализации обучения чтению на английском языке особое внимание следует уделять реализации мероприятий, направленных на совершенствование грамматических навыков и обогащение лексического запаса учащихся. Для эффективной организации процесса чтения очень важно предоставлять учащимся задания, отражающие интерактивный характер чтения и обеспечивающие им необходимый уровень стратегий чтения. Одной из основных целей обучения чтению на иностранном языке является развитие у учащихся критического мышления на изучаемом языке, развитие у них умения творчески подходить к тексту, аргументированно выражать свои мнения и позиции, а также отношение к отраженным в тексте информации, фактам и событиям.

Rəyçi: prof. Fikrət Cahangirov